DOI: https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-61-2-119
УДК 341.384

С. В. ЗАХАРОВ
аспірант кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: sv.zakharov.24@gmail.com
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0003-9143-3126

ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ АКТИВІВ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ[1]

У статті досліджуються теоретичні засади та правозастосовна практика примусового вилучення активів держави-агресора в Україні. Розглянуто міжнародно-правові механізми конфіскації майна, а також національне законодавство, що регулює цей процес. Особливу увагу приділено судовій практиці, проблемам і викликам, які виникають під час реалізації відповідних заходів. Проведено аналіз міжнародного досвіду примусового вилучення активів та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення національного правового регулювання.

Ключові слова: конфіскація майна, санкційна політика, міжнародне право, націоналізація активів, національний дохід, судова практика, репарації, фінансово-правове регулювання, механізми конфіскації, конфіскація, націоналізація, доходи бюджету.

Постановка проблеми. Примусове вилучення активів держави-агресора та її резидентів стало ключовим інструментом економічного протистояння та правового реагування на збройну агресію Російської Федерації проти України. Після початку повномасштабного вторгнення Україна ухвалила низку законодавчих актів, спрямованих на обмеження впливу російських компаній та фізичних осіб на внутрішній ринок, а також на вилучення їхнього майна в дохід держави. Основою цього механізму став Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської

[1] © Захаров С. В., 2025. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
Статтю розміщено на сайті збірника: http://econtlaw.nlu.edu.ua

Федерації та її резидентів» [1], який закріпив правові підвалини для конфіскації активів осіб, пов'язаних з агресором.

Попри ухвалення відповідних законодавчих актів їхня реалізація виявила низку проблемних аспектів, що стримують ефективність правозастосування. Зокрема: відсутність чіткої процедури передачі вилучених активів у державну власність унеможливлює їхнє ефективне використання та управління ними, неузгодженість повноважень державних органів, відповідальних за реєстрацію переходу права власності та управління конфіскованими активами, відсутність створеного державного підприємства, яке мало б забезпечувати господарське управління вилученим майном, недостатнє врегулювання механізму внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб щодо корпоративних прав конфіскованих компаній. Ці питання є критичними для формування дієвої правозастосовної практики, що відповідала б принципам правової визначеності, пропорційності та відповідності міжнародним стандартам. У статті буде здійснено аналіз теоретичних засад і практичних механізмів примусового вилучення активів держави-агресора, розглянуто актуальну судову практику, а також сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства для усунення виявлених недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика примусового вилучення активів у контексті збройної агресії держави проти іншої суверенної країни привернула значну увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Зокрема, низка аналітичних матеріалів Міністерства юстиції України та Агентство з розшуку та менеджменту активів (далі – АРМА) [2–4] акцентують на недоліках чинного законодавства та інституційних прогалинах, що ускладнюють ефективну реалізацію санкційної політики. У роботах, опублікованих на сторінках Верховного Суду [5], аналізується судова практика щодо конфіскації активів, а також порушується питання доведення зв'язку активів із державою-агресором. У міжнародному контексті увагу дослідників прикуто до моделей цивільної конфіскації (Канада, Велика Британія, США), які дозволяють обходити традиційні кримінальні процедури та забезпечувати швидке реагування на загрози національній безпеці [6; 7]. Водночас у науковій літературі все ще бракує системного узагальнення національного та закордонного досвіду в єдиній теоретичній моделі, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Формулювання цілей. Метою дослідження є комплексне теоретико-правове обґрунтування інституту примусового вилучення активів держави-агресора, а також виявлення актуальних проблем правозастосовної практики та законодавчого регулювання цього процесу в Україні. У межах дослідження

розглядаються концептуальні підходи до визначення правової природи примусового вилучення, його співвідношення з суміжними правовими категоріями, аналізуються міжнародні зразки відповідного правового реагування, а також здійснюється оцінка ефективності національної моделі реалізації цього механізму. Завданням дослідження є формування цілісного бачення напрямів подальшого розвитку нормативної бази та інституційного забезпечення процесу примусового вилучення активів як елемента системи національної безпеки та захисту суверенітету.

Виклад основного матеріалу.

1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИМУСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ АКТИВІВ

Поняття та сутність примусового вилучення активів. Примусове вилучення активів є специфічним інструментом фінансового та економічного реагування держави на загрози національній безпеці, що виникають внаслідок збройної агресії. Згідно з українським законодавством, цей механізм передбачає передачу у власність держави майна, яке належить державі-агресору та її резидентам, без компенсації. Основним нормативно-правовим актом, що закріплює цей механізм в Україні, є Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 року №2116-IX (далі – Закон України №2116-IX). Він визначає підстави, порядок та наслідки вилучення активів у резидентів країни-агресора. Закон передбачає, що вилучення може відбуватися лише у виняткових випадках, зумовлених потребою захисту національної безпеки та суверенітету України [1].

Примусове вилучення активів слід відрізняти від інших правових режимів обмеження майнових прав:

Конфіскація – санкційний захід, який застосовується до фізичних або юридичних осіб за рішенням суду, найчастіше як наслідок кримінального чи адміністративного правопорушення.

Націоналізація – перехід майна у власність держави, який зазвичай здійснюється з компенсацією.

Реквізиція – вилучення майна для суспільних потреб із можливістю відшкодування його вартості в майбутньому.

Таким чином, примусове вилучення активів держави-агресора має унікальну правову природу, оскільки відбувається без компенсації та має виняткový характер.

Відмінність примусового вилучення від інших правових механізмів. Примусове вилучення активів слід відрізняти від суміжних правових категорій, які застосовуються в різних юрисдикціях (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця суміжних правових категорій вилучення майна

Правовий режим	Основні ознаки	Наявність компенсації
Конфіскація	Вилучення майна як санкція за кримінальні або адміністративні правопорушення	Відсутня
Реквізиція	Тимчасове вилучення майна для задоволення потреб держави, зокрема у воєнний час	Передбачена компенсація
Націоналізація	Перехід майна у державну власність на підставі політичних або економічних рішень	Передбачена
Примусове вилучення активів	Вилучення майна суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором, без компенсації	Відсутня або обмежена

Складене автором.

Таким чином, примусове вилучення активів є окремим правовим механізмом, що поєднує елементи конфіскації та націоналізації, але не передбачає кримінально-правових наслідків для власників активів.

Міжнародно-правові аспекти примусового вилучення активів. Світова практика конфіскації активів держав-агресорів. Міжнародне право передбачає кілька підходів до примусового вилучення активів держав, що ведуть агресивну війну. Основними джерелами права в цій сфері є:

Статут ООН (1945) – містить положення про можливість застосування економічних санкцій та конфіскації активів у випадку загрози міжнародному миру та безпеці (ст. 41) [8].

Гаазькі конвенції (1899, 1907) – регламентують питання захисту приватної власності під час військових конфліктів, проте не виключають можливості примусового вилучення активів у відповідь на агресію [9].

Конвенція ООН проти корупції (2003) – надає державам-учасницям можливість замороження, конфіскації та повернення незаконно отриманих активів у контексті міжнародних злочинів [10].

Міжнародний досвід примусового вилучення активів держав-агресорів демонструє кілька ключових механізмів:

1. Замороження активів – перший етап санкційної політики. Наприклад, після вторгнення РФ в Україну країни «Великої сімки» заморозили понад 300 млрд доларів російських державних резервів [11].
2. Цивільна конфіскація – застосовується у Великій Британії та Канаді, дозволяючи вилучати активи без необхідності кримінального провадження [6].
3. Репараційна конфіскація – використовувалася після Другої світової війни, коли активи Німеччини були передані країнам-переможцям [7].

Національне законодавство України щодо примусового вилучення активів. В Україні основні норми, що регулюють механізм примусового вилучення активів, містяться в таких нормативних актах:

Закон України №2116-IX – визначає порядок примусового вилучення майна держави-агресора [1];

Закон України «Про санкції» – регулює механізми обмежувальних заходів, зокрема блокування активів [12];

Закон України «Про управління об'єктами державної власності» – встановлює принципи управління конфіскованими активами [13].

Проте, реалізація цих норм на практиці стикається з рядом комплексних проблемам: відсутність механізму передачі вилученого майна у власність держави, недостатня координація мі*ж державними органами* щодо розподілу функцій управління конфіскованими активами, *відсутність уніфікованих процедур внесення змін до реєстрів власності* після примусового вилучення корпоративних прав. Далі буде проаналізовано практичні аспекти застосування механізму примусового вилучення активів в Україні та запропоновано можливі шляхи його вдосконалення.

2. ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Судова практика в Україні. Після набрання чинності Законом №2116-IX у судовій практиці з'явились справи, що стосуються вилучення активів юридичних осіб, пов'язаних з РФ. Зокрема, розглядалися справи про визнання активів такими, що підлягають конфіскації, а також питання їхньої передачі в державну власність.

Однією з перших резонансних справ стало рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, яким було підтверджено законність вилучення активів компанії, яка прямо або опосередковано контролювалася резидентами РФ [14]. Суд, зокрема, зосередився на необхідності доведення економічного та юридичного зв'язку компанії з державою-агресором, що стало вирішальним критерієм у справі.

Разом із тим судова практика засвідчила складність доведення ланцюга контролю над активами, що часто використовуються через номінальних власників або офшорні структури. Відсутність спеціалізованого підходу до збирання та аналізу доказів, а також нестача практики у суддів у справах такого типу, ускладнює застосування закону на практиці.

Проблеми реалізації санкційної політики. Попри формальне законодавче врегулювання процедури стягнення активів в умовах санкційного режиму на практиці існує низка системних проблем, які перешкоджають повноцінній реалізації механізму. Матеріали Департаменту санкційної політики Міністерства юстиції України та аналіз діяльності АРМА свідчать про нагальну потребу в усуненні регуляторних, процедурних та інституційних бар'єрів.

Однією з ключових проблем є *невизначеність правового статусу активів*, щодо яких застосовано санкції, але ще не винесено рішення суду про їх конфіскацію. Таке майно, по суті, перебуває поза межами чітко встановленої юридичної відповідальності: АРМА часто відмовляється приймати його в управління, оскільки не має достатньо чітких повноважень без судового рішення [15].

Крім того, фіксується *проблема дублювання повноважень між державними органами*, зокрема між Міністерством юстиції, АРМА, Фондом державного майна (ФДМУ), виконавчою службою та іншими структурами. Це ускладнює координацію при реалізації активів, що наочно видно на прикладі ситуацій із нерухомим майном, яке одночасно потребує арешту, обліку, передачі в управління та продажу – кожен етап часто гальмується через відсутність єдиного механізму взаємодії.

Окремим бар'єром, що ускладнює реалізацію санкційної політики, є *конфлікт юрисдикцій між санкційним та кримінальним провадженням щодо одного й того самого майна*. У практиці департаменту санкційної політики Мін'юсту трапляються випадки, коли актив, внесений до списку санкційного вилучення через рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) та подання до Вищого антикорупційного суду (ВАКС), уже перебуває під арештом у межах кримінального провадження за ухвалою слідчого судді. У таких випадках ВАКС, навіть за умови повного обґрунтування позову, фактично позбавлений можливості реалізувати рішення про стягнення активу в дохід держави. Це пов'язано з тим, що виконавча служба не може реалізувати актив, на який накладено арешт за КПК, а відповідні органи, що ініціювали кримінальну справу (наприклад, ДБР, СБУ, прокуратура), не завжди оперативно знімають арешт або узгоджують дії з Мін'юстом. У результаті майно «зависає» між юрисдикціями, що призводить до його фактичної недо-

ступності для держави та унеможливлює його продаж через ФДМУ з боку АРМА. Така ситуація особливо небезпечна для активів, що швидко втрачають цінність, або потребують спеціального обслуговування. Це демонструє нагальну потребу в нормативному регулюванні пріоритетності санкційної процедури або принаймні в узгодженому механізмі «розблокування» активів у рамках співпраці між органами кримінального переслідування та Міністерством юстиції. Так, існують практичні приклади, коли процес конфіскації активів через санкційний механізм блокується через накладення арешту в межах кримінального провадження [16]. Це створює юридичні колізії та ускладнює ефективне стягнення майна в дохід держави.

Кейс 1: Арешт активів Олега Дерипаски

У справі щодо активів російського олігарха Олега Дерипаски виникла ситуація, коли на його майно було накладено арешт у межах кримінального провадження. Це ускладнило подальше стягнення активів через санкційний механізм, оскільки арешт у кримінальній справі обмежує можливості для конфіскації за санкційною процедурою [17].

Кейс 2: Активи Аркадія та Ігоря Ротенбергів

У випадку з активами Аркадія та Ігоря Ротенбергів також спостерігалася подібна проблема. Арешт майна в межах кримінального провадження перешкоджав його конфіскації за санкційною процедурою, що створювало правові перешкоди для ефективного стягнення активів [18].

Ці випадки демонструють необхідність удосконалення законодавства для врегулювання конфліктів між кримінальними провадженнями та санкційними процедурами, щоб забезпечити ефективне та своєчасне стягнення активів, пов'язаних із підсанкційними особами.

Ще одним суттєвим викликом є відсутність ефективного механізму перевірки корпоративних зв'язків та джерел походження активів. Департамент санкційної політики не має повного доступу до банківської, фінансової або навіть частини реєстрової інформації, що унеможливлює своєчасне виявлення прихованих або номінальних бенефіціарів. Це ускладнює доведення економічного зв'язку між активом і державою-агресором – критично важливу обставину для подання позову до ВАКС.

Суттєві виклики спостерігаються також у сфері реалізації активів, переданих АРМА. Значна частина об'єктів була визнана такою, що не підлягає продажу через неможливість ідентифікації правового статусу, технічні проблеми з реєстрами або оскарження рішення в апеляції [19, с. 2].

Також проблемним залишається виконання судових рішень ВАКС, коли державні виконавці не можуть забезпечити передачу майна в дохід держави

через технічну відсутність запису в реєстрі або через саботаж із боку учасників ринку.

Міжнародний досвід. Досвід закордонних країн підтверджує, що Україна не єдина держава, яка зіштовхується з юридичними та процедурними колізіями між санкційними механізмами конфіскації та кримінальними провадженнями. Ці проблеми виникають унаслідок одночасного накладення арештів різними органами та суперечностей між процедурами, що мають різну правову природу.

У Канаді подібна ситуація виникла після ухвалення у 2022 році законопроєкту С-19, який дозволив цивільну конфіскацію активів без вироку в кримінальній справі. Цей механізм зіткнувся з тим, що частина активів уже перебувала під арештом у межах кримінального провадження. Законодавець вирішив цю колізію, запровадивши процедури, які дозволяють розмежовувати кримінальний арешт і санкційне стягнення майна. Таким чином, було створено правове підґрунтя для уникнення дублювання повноважень між різними органами влади [20].

У Сполучених Штатах Америки проблема конфлікту між юрисдикціями стала актуальною після того, як одночасно з арештом активів російських олігархів органами OFAC (Office of Foreign Assets Control) ці самі активи потрапляли під дію кримінальних розслідувань з боку ФБР. Щоб усунути дублювання функцій та прискорити процес вилучення активів, у США було створено міжвідомчу групу REPO Task Force. Ця структура координує дії Мін'юсту, OFAC, розвідувальних і правоохоронних органів, забезпечуючи інформаційний обмін і розподіл функцій між учасниками процесу [21].

У Великій Британії також функціонує подібна модель, яка реалізується через так звані unexplained wealth orders – інструмент, що дозволяє органам влади вимагати пояснення джерела коштів і, за відсутності переконливого обґрунтування, здійснювати їхню конфіскацію.

У Латвії також виникали випадки, коли санкційні активи одночасно були предметом кримінальних проваджень. Для подолання правової невизначеності латвійський парламент ухвалив спеціальний закон, який дозволяє судам визначати, яка юрисдикція (кримінальна чи санкційна) має пріоритет. В окремих випадках за рішенням парламенту активи, пов'язані з російськими олігархами, було передано на підтримку України [22].

В Італії конфлікти між кримінальним і санкційним арештом вирішуються шляхом делегування повноважень з управління такими активами Міністерству фінансів. Навіть якщо кримінальне провадження ще не завершено, уряд може тимчасово адмініструвати або реалізовувати майно з метою запобігання його знеціненню [23].

Усі зазначені підходи досвіду демонструють важливість нормативного закріплення процедур координації між органами влади, а також визначення пріоритетності санкційної або кримінальної конфіскації в окремих випадках. Для України релевантним є як створення єдиного міжвідомчого центру координації, так і прийняття закону про управління підсанкційними активами з урахуванням подібного міжнародного досвіду.

Пропозиції щодо вдосконалення механізму. З огляду на виявлені проблеми доцільно запропонувати комплексні кроки, які сприятимуть підвищенню ефективності механізму вилучення активів держави-агресора.

На рівні законодавства слід чітко визначити повноваження органів, які здійснюють супровід процедури вилучення, внести зміни до Закону № 2116-IX, а також до законів України «Про санкції» та «Про управління об'єктами державної власності». Це дозволить синхронізувати санкційний процес з процедурою набуття та реєстрації права державної власності на активи.

Необхідно розробити чіткий регламент міжвідомчої взаємодії, який передбачатиме розмежування функцій, уникнення дублювання повноважень і забезпечення прозорої координації дій між Мін'юстом, АРМА, ФДМУ, КМУ та іншими залученими структурами. На сьогодні відсутність такої регламентації призводить до фрагментарності та суперечливості у виконанні рішень. Кожен із них має повноваження на аналітичну діяльність, ініціювання процесів арешту або конфіскації активів, що призводить до фрагментованості інформації, суперечностей у правових позиціях та дублювання дій. Для вирішення цієї проблеми варто створити єдиний цифровий центр координації санкційної політики або покласти функцію координатора на один орган, наділений відповідним мандатом. Така інституціоналізація дозволила б уникнути колізій та зекономити ресурси.

Слід також забезпечити правовий механізм доступу до фінансової інформації, включно з банківською та іншою конфіденційною інформацією, що необхідна для верифікації джерел походження активів і доведення їхнього зв'язку з державою-агресором. Відсутність відповідного інструментарію створює серйозні перешкоди для ефективного правозастосування. Наразі Департамент санкційної політики Мін'юсту не має прямих повноважень для доступу до фінансової інформації підсанкційних осіб. Отримання таких даних можливе лише за участі СБУ або Офісу Генпрокурора. Це ускладнює і сповільнює виявлення рахунків, депозитів та інших фінансових активів, які можуть бути об'єктом санкційної конфіскації. Запровадження механізму обмеженого доступу до банківської інформації (наприклад, через офіційні запити Мін'юсту до НБУ із дотриманням принци-

пу пропорційності) дозволило б значно підвищити ефективність роботи департаменту.

Недосконаліть процедури передачі арештованих активів до АРМА, зокрема через нечіткий правовий статус таких активів, потребує врегулювання. Доцільно внести зміни до нормативних актів, які б забезпечили прямий та обов'язковий порядок передачі, а також відповідальність сторін за дотримання строків і якості процесу.

Крім того, важливим є розроблення дієвого механізму координації між органами, залученими до санкційної політики, і з зарубіжними партнерами щодо обміну інформацією про активи, спільного блокування чи арешту майна та взаємного визнання правових рішень.

У системі реалізації санкційної політики наразі відсутні ключові елементи управлінського контролю: індикатори ефективності (KPI), строки виконання рішень, механізми звітності, санкції за бездіяльність або неефективність. У контексті моніторингу варто запровадити внутрішню систему оцінки ефективності механізму вилучення активів – як у частині управління, так і в частині прозорості, економічної доцільності та відшкодування завданих державі збитків. Запровадження щорічної звітності кожного залученого органу, а також створення міжвідомчої спостережної ради дозволило б упровадити механізм системної оцінки результативності політики вилучення активів. Пропозиції щодо вдосконалення механізму вилучення активів держави-агресора узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Практична проблематика вилучення активів держави-агресора та можливі шляхи вирішення

Проблематика	Наслідки / ризики	Шляхи вдосконалення
Відсутність чіткого регламенту міжвідомчої взаємодії	Затримки у стягненні активів, неузгодженість дій	Прийняття міжвідомчого порядку обміну інформацією (спільний акт або постанова КМУ)
Дублювання функцій між органами	Конфлікт юрисдикцій, розпорошення ресурсів	Запровадження єдиного цифрового центру обміну даними або координаційного органу
Обмеження в доступі до банківської інформації	Неможливість виявити фінансові активи	Надання Мін'юсту спеціальних повноважень запитувати дані через НБУ

Закінчення табл. 2

Проблематика	Наслідки / ризики	Шляхи вдосконалення
Недосконала система передачі арештованих активів до АРМА	Майно залишається без управління або реалізації	Уточнення порядку передачі активів у межах санкцій, встановлення обов'язкових підстав для АРМА
Нечіткий статус доказів, зібраних СБУ / ГПУ	Суди відмовляють у задоволенні позовів через неналежні докази	Уніфікація підходів до доказів, затвердження їхнього переліку судовою практикою або законом
Відсутність механізму координації із зарубіжними партнерами	Неможливість синхронного блокування активів за кордоном	Підписання угод про взаємне визнання санкцій, створення механізмів обміну в реальному часі
Відсутність внутрішнього моніторингу ефективності	Безконтрольність і відсутність зворотного зв'язку	Створення міжвідомчої спостережної ради або KPI для кожного органу

Складене автором.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що механізм примусового вилучення активів держави-агресора в Україні перебуває на етапі становлення та формування. Його запровадження стало логічною відповіддю на зовнішню агресію, а також спробою забезпечити економічну, фінансову та правову безпеку держави. Разом із тим ефективність цього механізму стримується низкою проблем нормативного, інституційного та практичного характеру.

До основних викликів належать: відсутність належно побудованих процедур документального оформлення вилучення активів; невизначеність повноважень державних органів, відповідальних за ініціацію та реалізацію вилучення; нестача правового механізму передачі активів у власність держави та внесення змін до реєстрів; а також відсутність спеціального органу або підприємства, яке б опікувалося подальшим управлінням цим майном.

Важливість вдосконалення механізмів примусового вилучення активів зумовлена не лише нагальною потребою реагування на агресію, а й необхідністю дотримання принципів правової визначеності, пропорційності, ефективного державного управління та верховенства права.

Необхідною складовою ефективного функціонування механізму примусового вилучення активів є не лише їх конфіскація, а й подальша реалізація з прозорим перерозподілом коштів. Грошові надходження, отримані в результаті продажу таких активів, повинно спрямовувати безпосередньо до Держав-

ного бюджету України, зокрема до Фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Така імплементація дозволить забезпечити цільове використання ресурсів для відновлення критичної інфраструктури, оборонного сектору та допомоги постраждалим регіонам.

Удосконалення правового регулювання, створення єдиної інституційної моделі, запровадження ефективної взаємодії між державними органами та адаптація міжнародного досвіду мають стати основою подальшої еволюції цього інструменту. У перспективі це дозволить не лише мінімізувати ризики правових зловживань і судових спорів, але й забезпечити реальну компенсацію збитків, завданих державою-агресором, через ефективне управління та використання вилучених активів.

Механізм примусового вилучення активів потребує суттєвого вдосконалення через внесення змін до базових законів, уточнення повноважень і процедур, створення єдиного органу управління, а також запровадження сучасної цифрової інфраструктури для контролю й звітності. Водночас важливо інтегрувати позитивний міжнародний досвід, що дозволяє ефективно діяти в умовах гібридної війни, де економічні інструменти відіграють не менш важливу роль, ніж військові.

Таким чином, примусове вилучення активів має розглядатися як комплексний правовий та управлінський механізм, який вимагає системного підходу, постійного нормативного оновлення і гнучкої реалізації з урахуванням викликів сучасної геополітичної реальності. Запровадження вищевказаних заходів дозволить побудувати прозору, оперативну і юридично захищену модель санкційної реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про основні засади примусового вилучення в Україні об’єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України від 03.03.2022 №2116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20 (дата звернення: 31.03.2025).
2. Маслова А. Б. Інституційна ефективність та нормативна детермінація управління арештованими активами в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2025. № 16. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-10.
3. АРМА звернулося до Уряду та ВАКС щодо врегулювання проблеми управління санкційними активами / АРМА. 2023. 18 серп. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/arma-zvernulosya-do-uryadu-ta-vaksu-schodo-vregulyuvannya-problemi-upravlinnya-sanktsiynimi-aktivami (дата звернення: 31.03.2025).
4. Арешт активу та його блокування через санкції: АРМА управляє арештованими активами / АРМА. 2024. 22 жовт. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/areshtaktivu-ta-yogo-blokuvannya-cherez-sanktsii-arma-vidstoyue-interesi-derjavi-upravlyayuchi-areshtovanimi-aktivami (дата звернення: 31.03.2025).

5. Огляд судової практики щодо вилучення активів держави-агресора / Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/ (дата звернення: 17.03.2025).
6. Ukraine Sovereignty Bond / Government of Canada. URL: https://www.canada.ca/en/department-finance/programs/financial-sector-policy/ukraine-sovereignty-bond.html (дата звернення: 31.03.2025).
7. Post-World War II Reparations and Asset Seizures / U. S. Department of State. URL: https://history.state.gov (дата звернення: 31.03.2025).
8. United Nations Charter, 1945. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter (дата звернення: 31.03.2025).
9. Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни, 18.10.1907. URL: https://ihl-databases.icrc.org (дата звернення: 31.03.2025).
10. Конвенція ООН проти корупції, 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 31.03.2025).
11. Західні країни заморозили понад 300 млрд доларів російських активів. *Bloomberg*. URL: https://www.bloomberg.com (дата звернення: 31.03.2025).
12. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18 (дата звернення: 31.03.2025).
13. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16 (дата звернення: 31.03.2025).
14. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/3422/22 від 29.11.2023. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/115408883 (дата звернення: 31.03.2025).
15. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 916/2072/22 від 13.06.2024. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003a7f29ce9d8d43c61cf07dd5601a07f56&regnum=119741074 (дата звернення: 31.03.2025).
16. Ємець Р., Бородкін О. Яка різниця між санкціями, конфіскацією та націоналізацією / ЮФ «Василь Кісіль і Партнери». 2022. 2 листоп. URL: https://vkp.ua/publication/pyaka-riznitsya-mizh-sanktsiyami-konfiskatsiieyu-ta-natsionalizatsiieyup (дата звернення: 31.03.2025).
17. Задоволено другий позов Мін'юсту щодо Дерипаски та компанії Rusal: активи на понад 2 млрд грн стягнуто в дохід держави / М-во юстиції України. 2025. 4 квіт. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/zadovoleno-drugiy-pozov-minyustu-schodo-deripaski-ta-kompanii-rusal-aktivi-na-ponad-2-mlrd-grn-styagnuto-v-dohid-derjavi (дата звернення: 31.03.2025).
18. Лємєнов О. Ocean Plaza Ротенберга: як конфіскували актив і чому це важливо. *Trap Aggressor Accountability Platform*. 2023. 27 берез. URL: https://trap.org.ua/publications/ocean-plaza-rotenberha-yak-konfiskuvaly-aktyv-i-chomu-tse-vazhlyvo (дата звернення: 31.03.2025).
19. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки. Аналіз проблеми 3.3.3 / НАЗК, 2023. URL: https://dap.nazk.gov.ua/uploads/problem/73/135-9126-64da3dd54d049.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

20. Bill C-19: Budget Implementation Act, 2022 / Parliament of Canada. URL: https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/44-1/bill/C-19/royal-assent (дата звернення: 31.03.2025).
21. KleptoCapture Task Force. U. S. / Department of Justice. URL: https://www.justice.gov/taskforce/kleptocapture (дата звернення: 31.03.2025).
22. Greco A. Money Laundering in Latvia and the Baltics: Recent Developments, Ongoing Risks, and Future Challenges / Transparency International Latvia. 2021. URL: https://delna.lv/wp-content/uploads/2021/08/ML_LV-Bs_082021_FINAL_research.pdf (дата звернення: 31.03.2025).
23. Italy's National Money Laundering and Terrorist Financing Risks Assessment: Summary / Italian Ministry of Economy and Finance. 2019. URL: https://www.dt.mef.gov.it/modules/documenti_en/prevenzione_reati_finanziari/prevenzione_reati_finanziari/Italyxs_national_money_laundering_and_terrorist_financing_risks_assessment_Summary.pdf (дата звернення: 31.03.2025).

REFERENCES

1. Pro osnovni zasady prymusovoho vyluchennia v Ukraini obiektiv prava vlasnosti Rosiiskoi Federatsii ta yii rezydentiv : Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 №2116-IX. (2022). [On the basic principles of forced seizure in Ukraine of objects of property of the Russian Federation and its residents. Law of Ukraine dated March 03, 2022]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20 [in Ukrainian].
2. Maslova, A. B. (2025). Instytutsiina efektyvnist ta normatyvna determinatsiia upravlinnia areshtovanymy aktyvamy v Ukraini [Institutional efficiency and normative determination of the management of arrested assets in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration, 16.* DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-10 [in Ukrainian].
3. ARMA (2023, August 18). *ARMA zvernulosia do Uriadu ta VAKS shchodo vrehuliuvannia problemy upravlinnia sanktsiinymy aktyvamy* [ARMA appealed to the Government and the Supreme Court of Justice of Ukraine regarding the resolution of the problem of the management of sanctioned assets]. https://arma.gov.ua/news/typical/arma-zvernulosya-do-uryadu-ta-vaksu-schodo-vregulyuvannya-problemi-upravlinnya-sanktsiynimi-aktivami [in Ukrainian].
4. ARMA (2024, October 22). *Aresht aktyvu ta yoho blokuvannia cherez sanktsii: ARMA upravliaie areshtovanymy aktyvamy* [Asset seizure and blocking due to sanctions: ARMA manages seized assets]. https://arma.gov.ua/news/typical/aresht-aktivu-ta-yogo-blokuvannya-cherez-sanktsii-arma-vidstoyue-interesi-derjavi-upravlyayuchi-areshtovanimi-aktivami [in Ukrainian].
5. Verkhovnyi Sud Ukrainy. (n.d.). *Ohliad sudovoi praktyky shchodo vyluchennia aktyviv derzhavy-ahresora* [Review of case law on seizure of assets of an aggressor state]. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/ [in Ukrainian].
6. Government of Canada. (n.d.). *Ukraine Sovereignty Bond*. https://www.canada.ca/en/department-finance/programs/financial-sector-policy/ukraine-sovereignty-bond.html
7. U. S. Department of State. (n.d.). *Post-World War II Reparations and Asset Seizures*. https://history.state.gov

8. United Nations Charter, 1945. https://www.un.org/en/about-us/un-charter
9. Haazka konventsiia pro zakony ta zvychai sukhoputnoi viiny. (1907, October 18). [Hague Convention on the Laws and Customs of War on Land]. https://ihl-databases.icrc.org
10. Konventsiia OON proty koruptsii. (2003, October 31). [UN Convention against Corruption]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
11. Bloomberg. (n.d.). *Zakhidni krainy zamorozyly ponad 300 mlrd dolariv rosiiskykh aktyviv* [Western countries freeze over $300 billion in Russian assets]. https://www.bloomberg.com [in Ukrainian].
12. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 № 1644-VII. (2014). [On sanctions. Law of Ukraine dated August 14, 2014]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18 [in Ukrainian].
13. Pro upravlinnia obiektamy derzhavnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 21.09.2006 № 185-V. (2006). [On management of state property. Law of Ukraine dated September 21, 2006]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16 [in Ukrainian].
14. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 910/3422/22 vid 29.11.2023. (2023). [Resolution of the Cassation Economic Court of the Supreme Court in case No. 910/3422/22 dated November 29, 2023]. https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/115408883 [in Ukrainian].
15. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 916/2072/22 vid 13.06.2024. (2024). [Resolution of the Cassation Economic Court of the Supreme Court in case No. 916/2072/22 dated June 13, 2024]. https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003a7f29ce9d8d43c61cf07dd5601a07f56&regnum=119741074 [in Ukrainian].
16. Yemets, R., & Borodkin, O. (2022, November 02). Yaka riznytsia mizh sanktsiiamy, konfiskatsiieiu ta natsionalizatsiieiu [What is the difference between sanctions, confiscation and nationalization]. *YuF «Vasyl Kisil i Partnery» – «Law Firm «Vasil Kisil & Partners».* https://vkp.ua/publication/pyaka-riznitsya-mizh-sanktsiyami-konfiskatsiieyu-ta-natsionalizatsiieyup [in Ukrainian].
17. Ministerstvo yustytsii Ukrainy. (2025, April 04). *Zadovoleno druhyi pozov Miniustu shchodo Derypasky ta kompanii Rusal: aktyvy na ponad 2 mlrd hrn stiahnuto v dokhid derzhavy* [The second lawsuit of the Ministry of Justice against Deripaska and Rusal company was satisfied: assets worth over 2 billion UAH were seized as state revenue]. https://minjust.gov.ua/news/ministry/zadovoleno-drugiy-pozov-minyustu-schodo-deripaski-ta-kompanii-rusal-aktivi-na-ponad-2-mlrd-grn-styagnuto-v-dohid-derjavi [in Ukrainian].
18. Liemienov, O. (2023, March 27). Ocean Plaza Rotenberha: yak konfiskuvaly aktyv i chomu tse vazhlyvo [Rotenberg's Ocean Plaza: how the asset was confiscated and why it is important]. *Trap Aggressor Accountability Platform*. https://trap.org.ua/publications/ocean-plaza-rotenberha-yak-konfiskuvaly-aktyv-i-chomu-tse-vazhlyvo [in Ukrainian].
19. NAZK. (2023). *Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023–2025 roky: Analiz problemy 3.3.3* [State Anti-Corruption Program for 2023–2025: Problem Analysis 3.3.3]. https://dap.nazk.gov.ua/uploads/problem/73/135-9126-64da3dd54d049.pdf [in Ukrainian].

20. Parliament of Canada. (2022). *Bill C-19: Budget Implementation Act.* https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/44-1/bill/C-19/royal-assent
21. U. S. Department of Justice. (n.d.). *KleptoCapture Task Force.* https://www.justice.gov/taskforce/kleptocapture
22. Greco, A. (2021). Money Laundering in Latvia and the Baltics: Recent Developments, Ongoing Risks, and Future Challenges. *Transparency International Latvia*. https://delna.lv/wp-content/uploads/2021/08/ML_LV-Bs_082021_FINAL_research.pdf
23. Italian Ministry of Economy and Finance. (2019). *Italy's National Money Laundering and Terrorist Financing Risks Assessment: Summary.* https://www.dt.mef.gov.it/modules/documenti_en/prevenzione_reati_finanziari/prevenzione_reati_finanziari/Italyxs_national_money_laundering_and_terrorist_financing_risks_assessment_Summary.pdf

Стаття надійшла до редакції: 02.04.2025
Стаття пройшла рецензування: 24.04.2025
Стаття рекомендована до опублікування: 27.05.2025

S. V. ZAKHAROV
Postgraduate student at the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

FORCED EXPROPRIATION OF ASSETS OF THE AGGRESSOR STATE: FROM THEORY TO LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Problem setting. The full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine has necessitated the development of legal mechanisms for the forced expropriation of property related to the aggressor state. Such measures aim to ensure national security, restore justice, and compensate for damage caused by armed aggression. Given the current challenges of warfare and hybrid threats, the regulation of asset confiscation procedures becomes not only a legal issue but also a matter of state policy and public finance.

Recent research and publication analysis. The issue of asset confiscation under martial law and sanctions has been addressed in works by national and international scholars, including research on civil and administrative confiscation, dual-use legal regimes, and the role of public authorities such as ARMA and the High Anti-Corruption Court. However, current publications often focus on isolated elements of the mechanism rather than providing a comprehensive theoretical framework. Notable contributions include analytical reports by the Ministry of Justice of Ukraine, ARMA, and decisions of the High Anti-Corruption Court and materials from Transparency International, which underline institutional challenges and the legal uncertainty of pre-confiscation stages.

Paper objective. The aim of this article is to analyze the legal nature of the forced expropriation of assets linked to the aggressor state, evaluate existing national mechanisms, and outline proposals for improving their efficiency and legal clarity within the framework of public revenue management.

Paper main body. The forced expropriation of assets of the aggressor state has a unique legal nature, as it occurs without compensation and is exceptional in nature.

In Ukraine, the implementation of the norms regulating the mechanism of forced expropriation of assets in practice faces several complex problems: the absence of a mechanism for transferring seized property to the ownership of the state, insufficient coordination between state bodies regarding the distribution of functions for managing confiscated assets, the absence of unified procedures for making changes to property registers after the forced expropriation of corporate rights.

Despite the formal legislative regulation of the procedure for recovering assets under the sanction's regime, some systemic problems prevent the full implementation of the mechanism. In this regard, it is advisable to propose comprehensive steps that will contribute to increasing the effectiveness of the mechanism for the expropriation of assets of the aggressor state: defining at the legislative level the powers of the bodies that support the expropriation procedure; development of clear regulations for interagency cooperation, which will provide for the separation of functions, avoidance of duplication of powers and ensuring transparent coordination of actions between the Ministry of Justice, ARMA, SPFU, CMU and other involved structures; ensuring a legal mechanism for access to financial information, including banking and other confidential information; amending regulatory acts that would ensure a direct and mandatory procedure for the transfer of seized assets, as well as the responsibility of the parties for compliance with the deadlines and quality of the process; introducing an internal system for assessing the effectiveness of the asset expropriation mechanism.

Conclusion of the research. The mechanism of forced expropriation of assets requires significant improvement through amendments to the basic laws, clarification of powers and procedures, creation of a single management body, and the introduction of a modern digital infrastructure for control and reporting. At the same time, it is important to integrate positive international experience, which allows for effective action in the conditions of hybrid warfare, where economic instruments play no less important role than military ones.

Forced expropriation of assets should be considered as a comprehensive legal and management mechanism that requires a systemic approach, constant regulatory updating and flexible implementation taking into account the challenges of modern geopolitical reality.

Short abstract for an article

Abstract. The theoretical foundations and law enforcement practice of the forced expropriation of assets associated with the aggressor state was revealed in the article. The international legal mechanisms of property confiscation, and the national legislation regulating this process are considered. Special attention is given to judicial practice, problems and challenges that arise during the implementation of relevant measures.

An analysis of international experience of forced expropriation of assets is carried out and recommendations for improving national legal regulation are proposed.

Keywords: property confiscation, sanctions policy, international law, nationalization of assets, national revenue, case law, reparations, financial and legal regulation, confiscation mechanisms, confiscation, nationalization, budget revenues.

Article details:
Received: 02 April 2025
Revised: 24 April 2025
Accepted: 27 May 2025

Рекомендоване цитування: Захаров С. В. Примусове вилучення активів держави-агресора: від теорії до правозастосовної практики. *Економічна теорія та право*. 2025. №2 (61). С. 119–136. DOI: https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-61-2-119.

Suggested citation: Zakharov, S. V. (2025). Prymusove vyluchennia aktyviv derzhavy-ahresora: vid teorii do pravozastosovnoi praktyky [Forced expropriation of assets of the aggressor state: From theory to law enforcement practice]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law, 2*(61), 119–136. https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-61-2-119 [in Ukrainian].